

manuel de droit de Sidi Khalil (Alger 1889). Tanınmış Mâlikî hukukçusu Halîl b. İshak el-Cündî'nin *el-Muhtaşar* adlı eserinin N. A. Perron tarafından yapılan Fransızca tercümesi (Paris 1883) esas alınarak hazırlanmış indeksidir. 3. *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France, Départements, tome XVIII. Alger* (Paris 1893). Fransız devlet kütüphanelerinde bulunan el yazmaları toplu katalogunun Cezayir Millî Kütüphanesi'yle ilgili bölümüdür. 4. *Histoire des Almohades* (Alger 1893). Abdülvâhid el-Merrâküşî'nin *el-Mu'cib fi telhîsi aḥbârî'l-Mağrib* adlı eserinin tercümesidir. 5. *Chronique des Almohades et des Haŋcides* (Constantine 1895). Ebû Abdullah ez-Zerkeşî'nin *Târîhu'd-devleteyn* adlı eserinin çevirisidir. 6. *L'Afrique septentrionale au XII^e siècle de notre ère* (Constantine 1900). XII. yüzyıldan zamanımıza kadar Kuzey Afrika'daki hayatı anlatan eser, müellifi meçhul *Kitâbü'l-İstibşâr fi 'acâ'ibi'l-emşâr*'dan kısaltılarak Fransızca'ya yapılmış bir tercümedir. 7. *Annales du Maghreb et de l'Espagne* (Alger 1901). İbnü'l-Esir'in *el-Kâmil fi't-târîh*'inin Kuzey Afrika ve İspanya ile ilgili kısımlarının çevirisidir. 8. *Histoire de l'Afrique et de l'Espagne, I-II* (Alger 1901-1904). İbn İzârî'nin *el-Beyânü'l-muğrib* adlı eserinin tercümesidir. 9. *En-Nodjoum ez-Zâhira* (Constantine 1907). İbn Tağrıberdî'nin *en-Nücümü'z-zâhire*'sinin Kuzey Afrika ile ilgili bazı bölümlerinden yapılmış bir çeviridir. 10. *Le Djihad ou guerre sainte selon l'école malékite* (Alger 1908). Halîl b. İshak'ın *el-Muhtaşar* adlı eserinin cihadla ilgili bölümünün tercümesidir. 11. *Mariage et répudiation* (Alger 1909). Halîl b. İshak'ın *el-Muhtaşar* adlı eserinin nikâh ve talâkla ilgili bölümünün çevirisidir. 12. *Nouveaux textes historiques relatifs à l'Afrique du nord et à la Sicile, I-II* (Palermo 1910). Kuzey Afrika ülkeleriyle Sicilya arasındaki ilişkiler hakkında çeşitli belgelerden oluşmaktadır. 13. *Risâle ou traité abrégé de droit malékite et de morale musulmane* (Paris 1914). İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin Mâlikî fikhına dair *er-Risâle* adlı eserinin tercümesidir. 14. *Statuts gouvernementaux ou règles de droit public et administratif* (Alger 1915). Mâverî'nin *el-Aḥkâmü's-sultâniyye* adlı eserinin çevirisidir. 15. *Le livre de l'impôt foncier (Kitâb el-Kharadj)* (Paris 1921). Ebû Yûsuf'un *Kitâbü'l-Ḥarâc*'ının

tercümesidir. 16. *Additions aux dictionnaires arabes* (Alger 1923). 17. *Extraits inédits relatifs au Maghreb (Géographie et histoire)* (Alger 1924). Ali b. Ebû Bekir el-Herevî, İbn Saîd el-Endelûsî, Ebû Hâmid el-Gırnâtî, Cemâleddin el-Vatvât, İbn Fazlullah el-Ömerî ve İbn Zünbül'ün eserlerinden Mağrib'in coğrafyasına ve İbnü'l-Kütiyye, İbn Şâkir el-Kütübî, Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, Bedreddin el-Aynî, Sehâvî ve Cennâbî'nin eserlerinden de tarihine dair alınmış özet bilgilerin tercüme ve açıklamasıdır.

Fagnan bu çalışmalarının dışında, başta *Revue africaine* olmak üzere çeşitli periyodiklerde ve bazı ünlü meslektaşları için çıkarılmış armağan ve hatıra kitaplarında birçok makale yayımlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

D. G. Pfannmüller, *Handbuch der Islam-Literatur*, Leipzig 1923, s. 241, 285, 290; Brockelmann, *GAL*, I, 4, 322, 503; II, 84, 262, 456; *Suppl.*, I, 288, 297, 301, 480, 577, 588, 668; II, 97, 677; Necîb el-Akîkî, *el-Müsteşrikûn*, Kahire 1980, I, 205-206; Ebû'l-Kâsım Şehâb, *Ferheng-i Ḥâverşinâsân*, Tahran, ts., s. 133; G. Esquer, "Edmond Fagnan", *RAfr.*, LXXII, s. 139-142; "Fagnan, Edmond", *TA*, XVI, 80.



FERHAT KOCA

FAĞNEVÎ

(فغنوی)

(ö. 715/1315-16 [?])

**Nakşibendiyye tarikatının
Hâcegân silsilesinde yer alan
bir mutasavvıf.**

VI. (XII.) yüzyılda önemli bir dinî kültür merkezi olan Buhara yakınlarındaki Vâbkîne (Vâbkene) kasabasının İncirfağ-ni köyünde doğdu. Asıl adı Mahmud'dur. Genç yaşlarında yerleştiği Vâbkîne'de sıvıcılık yaparak hayatını kazanmaya başladı. Hâcegân silsilesinden Ârif-i Rivgerî ile tanışıp kısa zamanda onun en seçkin müridi ve birinci halifesi oldu. Doğduğu yere nisbetle Fağnevî nisbesiyle tanındı. Rivgerî ölüm döşeğinde iken onun iznini alarak Hâcegân silsilesinde ilk defa zikr-i alenîyi (cehrî zikir) icra etmeye başladı. Şeyhinin ölümünden sonra kendi müridleriyle birlikte bir camide aynı usul üzere zikir yaptı. Zamanın büyük âlimlerinden Mevlânâ Hafızüddin bu işe niçin teşebbüs ettiğini sorduğunda Fağnevî, "Uyumuşların uyanarak, gafillerin şuurlanarak zikirle yola gelmeleri, şeriat ve tarikat caddesine girmeleri, bütün

hayırların anahtarı ve saadetlerin aslı olan hakiki tövbe ve inâbete rağbet etmeleri için" şeklinde cevap vermişti. Bu cevabı beğenen Mevlânâ Hafızüddin'in cehrî zikrin kime yaraştığını sorması üzerine de, "Dili yalan ve dedikodudan, midesi haram lokma ve şüpheli gıdadan gönlü riya ve gösterişten ve sırrı Hak'tan gayriya teveccühten pak olan kimseye münasıptır" demisti. Fağnevî'den sonra Bahâeddin Nakşibend'in ortaya çıkışına kadar bütün Hâcegân silsilesi müntesipleri cehrî zikir yapmaya devam etmişlerdir.

Fağnevî, Emîr Kelân ve Mîrhord diye tanınan Mîr Hasan ve Mîr Hüseyin Vâbkenî kardeşlerle en önemli halifesi olan Ali Râmîtenî'yi yetiştirmiştir. Hâcegân silsilesi kendisinden sonra Hâce Azîzân diye de tanınan Ali Râmîtenî ile devam etmiştir.

Vâbkîne'de vefat eden Fağnevî'nin ölümü için eski kaynaklarda bir tarihe rastlanmaz. Sonraki bazı eserlerde ölüm tarihi olarak 715 (1315-16) ve 717 (1317-18) yılları kaydedilmektedir. Ölümünden sonra beyaz bir kuş şeklinde görünmesi ona atfedilen kerâmetler arasındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Câmî, *Nefehât*, s. 380; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 413; *Reşahât Tercümesi*, s. 51-53; Dârâ Şükûh, *Sefinetü'l-evliyâ*², Kanpür 1884, s. 77; Muhammed b. Hüseyin el-Kazvînî, *Silsile-nâme-i Hâcegân-ı Nakşibend*, Bibliothèque Nationale, Supplément Persan, nr. 1418, vr. 9^b; Gulâm Server Lâhûrî, *Ḥazinetü'l-aşfiyâ*², Bombay 1290, I, 541-542; Abdülmecîd el-Hânî, *el-Ḥadâ'îku'l-verdiyye*, Kahire 1308, s. 119; Seyyid Emînüddin, *Şâfiyye-i Nakşibend*, Lahor 1982, s. 122.



HAMİD ALGAR

FAH

(فح)

**Mekke-Medine yolunda,
özellikle Şiîler tarafından
kutsal sayılan bir vadi.**

Hz. Hasan'ın torunlarından Ebû Abdullah Hüseyin b. Ali b. Hasan, Abbâsîler'in Medine âmili ve Abdullah b. Ömer'in torunu olan Ömer b. Abdülâzîz b. Abdullah ile kendi akrabalarından birkaç kişi ve bazı Medineliler arasında başgösteren anlaşmazlıkta sorumluluğun Halife Hâdî-İlêhak tarafından kendisine yüklenmesi üzerine Medine'de isyan etti (169/786). Akrabaları ve bir kısım Medineli kendisine Mescid-i Nebevî'de biat

ettiler. Ebû Abdullah Hüseyin, hac mevsi mi dolayısıyla hacca gelecek topluluklardan da faydalanmayı düşünerek tıraftarlarıyla birlikte Mekke'ye hareket etti. Hüseyin'in isyanını haber alan ve o yıl hac için Mekke'de bulunan Halife Hâdî bunların üzerine bir ordu sevketti. Halifenin ordusu bugün Şühedâ adıyla anılan ve Mekke'ye yaklaşık 6 mil mesafede bulunan Fah vadisinde meydana gelen savaşta Ebû Abdullah Hüseyin ve tıraftarlarını mağlûp etti ve pek çoğunu öldürdü (8 Zilhicce 169/11 Haziran 786). Tarihe "Yevmü Fah" adıyla geçen bu olaydan sonra "Sâhibü Fah" lakabıyla meşhur olan Hüseyin'in kesik başı Halife Hâdî'ye götürüldü. Diğerlerinin cesetleri açıkta bırakıldığı için vahşi hayvanlar tarafından parçalandı. Bu sebeple Şiîler Fah hadisesini Kerbelâ Vak'ası'ndan sonra en dehşetli ve elîm olay olarak görür ve bu günü matem günü kabul ederler. Ayrıca bu vak'a ile ilgili olarak Hz. Peygamber'in Fah mevkiinde, Ehl-i beyt'inden burada öldürölecükler için ceza namazı kıldığını ve hatta Cebrâil'in burada şehid olanların ecrinin iki şehid ecri kadar olacağını söylediğini bildirdiği iddiasında bulunurlar (İsfahânî, s. 436). Bu katliamdan kurtulabilen az sayıdaki insandan biri olan Ebû Abdullah Hüseyin'in dayısı İdrîs b. Abdullah b. Hasan b. Ali Mısır'a kaçmış ve daha sonra Mağrib'e geçerek burada İdrîsîler hânedanını kurmuştur.

Fah mevkii bu vak'adan çok önce de bilinen ve tanınan bir vadi idi. Nitekim Bedir Gazvesi sırasında Mekkeliler'ce konaklama yeri olarak seçilmişti. Hz. Peygamber bu vadideki bir suyu Uzeym b. Hâris el-Muhâribî'ye iktâ olarak vermiştir. Ayrıca Abdullah b. Ömer ile diğer bazı sahâbîler de Fah vadisinde defnedilmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkidî, *el-Megâzî*, I, 34-35; İbn Habîb, *el-Muhabber*, s. 37; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukâşe), s. 186, 380-381; Müberrred, *el-Kâmil*, Beyrut 1986, II, 770 vd.; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 405; Taberî, *Târîh* (de Goeje), III, 145, 554-562; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Ma'âtilü't-Tâlibiyyîn* (nşr. Ahmed Sakr), Beyrut 1946, s. 431-460; Yâkût, *Mu'cemû'l-büldân*, IV, 237-238; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IV, 363-364; VI, 90-93; İbnü't-Tiktakâ, *el-Fahrî*, s. 190-191; İbn Kesir, *el-Bidâye*, X, 157-159; "Fahh", *İA*, IV, 445; René Basset, "İdrîs I.", a.e., V/2, s. 935; L. Veccia Vaglieri, "Fakhkh", *El²* (İng.), II, 744-745; D. Eustache, "İdrîs I.", a.e., III, 103.



ETHEM RUHİ FİĞLALİ

FAHİM BEY ve BİZ

Abdülhak Şinasi Hisar'ın
yayımlandığında
edebî bir hadise olarak karşılanan,
geniş akisler uyandırmış romanı.

Yazarın "hikâye" diye adlandırdığı eser, edebiyatımızda daha önce görülmemiş ve alışılmamış yeni bir roman tarzının örneği olarak ortaya çıktığında beraberrinde ilkin, kolayca ne roman ne de bilindiği şekliyle hikâye denilebilecek yapısı ile mevcut edebî nevilerden hangisine girebileceği meselesini getirmiştir. Romanda temel sayılan vak'a yönünün hâkim bir unsur olmaktan çıktığı, ayrıca her şeyin ortada doğrudan doğruya görölmek yerine bir anlatıcı vasıtasıyla hikâye edildiğini, esas kahramanı Fahim Bey'in etrafında bir çevre teşkil eden şahısların birbirleriyle karşılıklı temasları olmadan ve vak'ayı yürütecek, geliştirecek bir rolleri bulunmaksızın yer aldıkları, daha da mühim, biri diğerini hazırlayan bir vak'alar zinciri kurmayan epizotlarla bunlar arasına konulmuş her biri kendi başına birer "essai" (deneme) teşkil edecek çeşitli tahlil ve yorumlarla yüklü fasıllardan meydana gelen yapısı ile eserin ne derece roman sayılabileceği zihinleri uzun süre meşgul etmiştir. Onda roman için tanıdıkları belirli ölçülere uygunluk arayanlar, vak'aya dayanamayan eserin bu tarafları ile getirdiği yenilik ve farklılığı anlayamayıp yadırgadıklarından bu noktayı kusur sayarak tenkit etmişler, buna mukabil *Fahim Bey ve Biz*'i değerlendiren büyük bir çoğunluk ise onunla Türk romanının yepyeni bir seviye ve gelişme kazandığı düşüncesinde birleşmişlerdir.

Fahim Bey ve Biz, romancının kendisini tamamen aradan çekip sahneyi konuya akış getirecek veya onu yönlendirecek şahıslara bıraktığı, onların birbirleriyle olan karşılaşma ve temaslarından doğan ve gelişen temel bir vak'ayı anlattığı, konunun yürüyüşünde ayrıca bir vazifesi olan şahıslar arası konuşmaların yer aldığı roman tarzına yabancı ve aykırı bir yapıdadır. Görölegelenin aksine yazar, başından sonuna kadar anlatıcı sıfatı ile romanı kendi müdahalesi altında tuttukta başka, içinde onun şahıslarından biri olarak bizzat kendisi de yer almakta ve olup biten her şey ise sadece onun ağzından takip edilip öğrenilmekte, hatta nevin ihmal olunamaz bir şartı diye kabul edilen vak'alılığı temel

unsur olma mevkiinden, kahramanın şahsiyet ve karakteriyle ilgili yönleri aksettirmeye yarar bir unsur olarak ikinci plana geçirmekte, konuşma unsurunu asgari hadde indirdikten başka hemen hemen repliksiz vermektedir. Fahim Bey dışındaki şahısların romanın vak'asında geliştirici payları ve fonksiyonları olmayıp yalnız Fahim Bey'i izah ve yorumlamak için mevcut bulunmaları esere teknik yönden farklı bir görünüm getirmektedir.

İçindeki şahıs ve küçük vak'aların, romancının muhayyilesinin eseri olmaksızın ziyade şahsî hâtıralarının verileri suretinde ifade edilmesi de eseri yine alışılmışın dışında tutar. Özünü meydana getiren bu tarafı ile roman bir hâtırat çeşnisi taşımaktadır. Abdülhak Şinasi Hisar eserini roman değil hikâye diye adlandırışını da bununla açıklar: "Bütün yazdıklarım hâtıradır. Hâtıralarımı yazarken roman aklıma gelmiyor. Samimi hâtıralarımı 'hikâye' adı ile ifade daha kolay oluyor". Hisar bu hâtıralarını roman malzemesi olarak işlerken bir tarihçi sadakatıyla hareket etme gayesi gütmendiğinden bunlar üzerinde bazı tasarruflarda bulunur, onları yeni terkip ve zeminler içine yerleştirdiği sırada şahısların ismini de aynen muhafaza etmeyip değiştirir. Eserdeki Fahim Bey'in aslında Fatin Bey adında birisi olduğu yazarın dostlarınca da bilinmektedir (Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Gençlik ve Edebiyat Hâtıraları*, İstanbul 1969, s. 304; Nasuhi Baydar, "Fahim Bey ve Biz", *Tan*, 5 Aralık 1956).

Yazar Fahim Bey diye bir roman kahramanı çıkardığı bu şahıs hakkında, onun yakın bir dostu olan ve onu ilkin vasıtasıyla tanıdığı babasından dinledikleri ve başkalarından duydukları ile, kendisinin de onunla ömrünün sonuna kadar sürmüş tanışıklığından gelen intiba ve kanaatlerini eserine malzeme yapmıştır. Romanda kahramanın hayat akışı, en geriye giden halkalarından itibaren ve her safhası ile takip edilmek yerine, onun bazı garip hallerini ve şahsiyetinin dik-kate değer yönlerini belirtecek surette aradan seçilmiş epizotlarla ele alınmaktadır. Bu epizotlar romanda, muntazam şekilde gelişen ve olup biten hiçbir şeyin kaçırılmadığı bir vak'a kurgusu ortaya koyma düşüncesinden uzak, sadece Fahim Bey'in dışarıdan ve başkaları tarafından yanlış yorumlanan iç âlemini göstermeye yönelik birtakım kesitlerdir. Abdülhak Şinasi için romanda esas ara-